

NOMODDIY AKTIVLARNI TAMOYILLARI

Buriyev Hasan Hamroqulovich

Annotatsiya: *Ushbu maqolada nomoddiy akyivlar tamoyili haqida fikr va mulohzalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Nomoddiy aktiv, tamoyil, tashkilot, davlat idorasi, ishlab chiqarish, korxonona, muhit.*

Nomoddiy aktivlar turli sohalardagi tashkilotlar, jumladan, ishlab chiqarish va servis koxonalari, davlat idoralari, notijorat tashkilotlari hamda boshqa davlat sektori organlari tizimida faoliyat yurituvchi budjet tashkilotlar muvaffaqiyati va raqobatbardoshligini oshirishning muhim hissasiga aylanib bormoqda. Ushbu nomoddiy aktivlar ko'pincha patentlar, mualliflik huquqlari, savdo belgilari, intellektual mulk, brendni tan olish va inson kapitali kabi qimmatbaho elementlarning keng doirasini o'z ichiga oladi. Bilimga asoslangan iqtisodlar va raqamli inqilob davrida nomoddiy aktivlar tashkilotning innovatsiyalar kiritish, o'zgaruvchan muhitga moslashish va uzoq muddatda barqaror qolish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatuvchi markaziy o'rinni egallaydi. Muhim davlat xizmatlarini ko'rsatish, davlat mablag'larini boshqarish yoki ijtimoiy maqsadlarni ilgari surish vazifasi yuklangan budjet tashkilotlari nomoddiy aktivlar o'zgarishlaridan mustasno emas. Darhaqiqat, ko'pgina budjet tashkilotlari o'z vazifalari va maqsadlarini ta'minlaydigan keng nomoddiy aktivlar portfeliga ega. Bu aktivlar davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tadqiqotlarni himoya qiluvchi intellektual mulk huquqlarini, o'quv materiallariga bo'lgan mualliflik huquqlarini, davlat xizmatlari dasturlari bilan bog'liq savdo belgilarini yoki ularning ishchi kuchining umumiy bilim va tajribasini o'z ichiga olishi mumkin. Biroq, o'z faoliyatida nomoddiy aktivlarning inkor etib bo'lmaydigan ahamiyatiga qaramay, budjet tashkilotlari ushbu aktivlarni to'g'ri hisobga olishda bir qator qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bu qiyinchiliklar ko'pincha ushbu aktivlarning nomoddiy tabiatidan kelib chiqadi, bu ularni binolar yoki mashinalar kabi moddiy aktivlardan tubdan farq qiladi. Binobarin, budjet tashkilotlari moliyaviy shaffoflik, hisobdorlik va ongli qarorlar qabul qilish uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan tan olish, baholash va hisobot berish kabi masalalar bilan kurashmoqda.

Buxgalteriya hisobining milliy standartlarida nomoddiy aktivlarga quyi-dagicha ta'rif beriladi: «Nomoddiy aktivlar - bu xo'jalik faoliyatida foydalanish uchun yoki boshqarish uchun xo'jalik sub'ekti tomonidan nazorat qilinadigan, shuningdeq uzoq (bir yildan ortiq) muddat ishlatishga mo'ljallangan moddiy-buyum shakliga ega bo'lmagan mulk ob'ektlaridir».1 Berilgan ta'rifdan ko'rinib turib-diki nomoddiy aktivlar bu:

Korxonaning mulkiy ob'ektidir - nomoddiy aktivlarni aksariyat qismi korxonona tomonidan sotib olinadi, ularga egalik qiladi va buxgalteriya balansida o'z mulkining bir qismi sifatida aks ettiradi;

Moddiy (natural)-buyum shakliga ega emas - nomoddiy aktivlar jismo-niy ko'rinishga ega emasdir;

Sotish uchun mo'ljallanmaydi - nomoddiy aktivlar qayta sotish uchun sotib olinmaydi, balki xo'jalik faoliyatida foydalanish, nazorat qilish va boshqarish uchun sotib olinadi;

Xo`jalik faoliyatida uzoq muddat foydalaniladi - odatda nomoddiy aktivlar tarkibiga korxonada faoliyatida bir yildan uzoq muddat faoliyat ko`rsatadigan (foydalaniladigan) va shu davr mobaynida egalariga huquq va ustunliklar beradigan aktivlar kiritiladi.

Nomoddiy aktivlar tarkibi turlicha bo`lib, ular bir qator belgilari bo`yicha tarkibiy qismlarga ajratilib o`rganiladi: identifikatsiyalash, sotib olish, kutilayotgan ustunliklar berish davri, korxonadan ajralishi va boshqalar bo`yicha turkumlanishi mumkin

O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 27 apreldagi "Innovasion g`oyalar, texnologiyalar va loyihalarni amaliy joriy qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to`g`risida"gi Qarorida ishlab chiqarishni modernizasiya qilish, texnik va texnologik jihatdan yangilash jarayonlariga ilmiy-amaliy tadqiqotlar natijalarini va nou-xau ishlanmalarini keng joriy etish, ushbu yo`nalishda ilmiy muassasalar va real iqtisodiyot tarmoqlari korxonalari o`rtasida yaqin hamkorlikni o`rnatish mamlakatni jadal innovasion rivojlantirishning muhim omili hisoblanishi alohida ta`kidlab o`tilgan. Innovasion g`oyalar amaliyotga joriy etilganda nomoddiy aktiv ko`rinishini oladi. 38-sonli "Nomoddiy aktivlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartida nomoddiy aktivga quyidagicha tarif berilgan. Nomoddiy aktiv - moddiy-ashyoviy mazmunga ega bo`lmagan identifikatsiyalanadigan nomonetar aktiv. Tashkilotlar tez-tez ilmiy yoki texnik bilim, yangi jarayonlar yoki tizimlarni loyihalash va joriy etish, litsenziyalar, intellektual mulk, bozor to`g`risidagi bilimlar va savdo markalari (jumladan, firma nomlari va chop etish huquqlari) kabi nomoddiy resurlarni xarid qilish, ishlab chiqish, saqlab turish yoki takomillashtirish bo`yicha resurslarni sarflashadi yoki majburiyatlar olishadi.

Budjet tashkilotlarida nomoddiy aktivlarni hisobga olish murakkab va rivojlanib borayotgan soha bo`lib, moliyaviy hisobotlarni tuzish va qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Nomoddiy aktivlarni hisobga olish bilan bog`liq muammolarni tan olish va xal qilish ushbu tashkilotlarda shaffoflik, hisobdorlik va resurslarning samarali taqsimlanishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Nomoddiy aktivlarni to`g`ri tan olish va baholash muammosini hal qilish uchun budjet tashkilotlari ushbu aktivlarni aniqlashning aniq mezonlarini belgilashlari va izchil baholash usullarini ishlab chiqishlari kerak. Daromad yondashuvi, bozor yondashuvi yoki xarajat yondashuvi kabi usullarni amalga oshirish tashkilotlarga nomoddiy aktivlarning adolatli qiymatini ishonchliroq baholash imkonini beradi. Natijada, moliyaviy hisobotlar ushbu aktivlarning haqiqiy qiymatini yaxshiroq aks ettiradi. Budjet tashkilotlari o`zlarining nomoddiy aktivlari to`g`risidagi keng qamrovli ma'lumotlarni oshkor qilish orqali shaffoflikni birinchi o`ringa qo'yishlari kerak. Ushbu oshkor qilish moliyaviy hisobotlardan tashqariga chiqishi va ushbu aktivlarning tabiati, qiymati va strategik ahamiyatiga oid tushuntirishlarni o`z ichiga olishi kerak. Shaffoflikning yaxshilanishi manfaatdor tomonlarning ishonchini mustahkamlaydi va ularga ko`proq asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Samarali nomoddiy aktivlar hisobi budjet tashkilotlarida qarorlar qabul qilish jarayonlariga ta`sir qilishda hal qiluvchi rol o`ynaydi. Nomoddiy aktivlar haqidagi ma'lumotlarni strategik rejalashtirish, budjetlashtirish va resurslarni taqsimlash jarayonlariga integratsiyalashgan holda, tashkilotlar ko`proq xabardor va samarali qarorlar qabul qilishlari mumkin. Bu o`z navbatida, ularning missiyasi va maqsadlari bilan yaxshiroq moslashishiga olib kelishi mumkin. Raqamli iqtisodiyot sharoitida budjet tashkilotlari dasturiy ta'minot, ma'lumotlar va intellektual mulk kabi nomoddiy aktivlarning yangi turlariga duch kelishmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun tashkilotlar o`zlarining buxgalteriya

hisobi amaliyotlarini ushbu rivojlanayotgan aktivlarni to'g'ri hisobga olish va baholash uchun doimiy ravishda moslashtirishlari kerak. Raqobatbardoshlikni saqlab qolish va moliyaviy aniqlikni ta'minlash uchun texnologik yutuqlardan xabardor bo'lish juda muhimdir. Nomoddiy aktivlarni hisobga olishni tartibga soluvchi qoidalarga rioya qilmaslik huquqiy va moliyaviy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu sababli, budjet tashkilotlari buxgalteriya hisobi standartlari va me'yoriy talablardagi o'zgarishlar to'g'risida xabardor bo'lish orqali muvofiqlikni birinchi o'ringa qo'yishlari kerak. Bu rivojlanayotgan standartlarga muvofiqlashtirish uchun buxgalteriya hisobini muntazam ravishda ko'rib chiqish va yangilashni o'z ichiga oladi. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish va nomoddiy aktivlarning aniq hisobini ta'kidlash orqali budjet tashkilotlari o'zlarining moliyaviy hisobotlarini yaxshilashlari, shaffoflikni ta'minlashlari va manfaatdor tomonlarni muhim ma'lumotlar bilan ta'minlashlari mumkin. Bu o'z navbatida yanada samarali qarorlar qabul qilish, resurslarni yaxshiroq taqsimlash imkonini beradi va pirovardida tashkilotning umumiy muvaffaqiyatiga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonuni. O`RQ-360-son. 26.12.2013. O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to`plami, 2013 y. №52-I-son.//www.lex.uz
2. Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi, 28.12.2018
3. Malikov T.S., Haydarov N.H. Budjet: tizimi, tuzilmasi, jarayoni. O'quv qo'llanma "IQTISOD MOLIIYa", 2008, 84 b.
4. Пўлатов М.Э. Номоддий активларнинг ҳисоби ва аудитини такомиллаштириш масалалари. И.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация иши. Тошкент 2006 й.
5. I.N.Qo'ziyev, SH.V.G'aniyev, A.S.Ramazonov. Byudjet hisobi va nazorati: Darslik /; - T.: «Nihol print» OK, 2022. 632 b.